

УДК: 303.446.2

ОКСАНА ЖУЛЕНЬОВА,

аспірант відділу методології і методів соціології Інституту соціології НАН України

Культурні універсалії, інваріантність та еквівалентність: їхня роль в реалізації крос-національних досліджень

Анотація

У статті аналізуються питання, пов'язані з теоретико-методологічними засадами порівняльних соціологічних досліджень. Проаналізовано роль культурних універсалій, інваріантності й еквівалентності з точки зору онтологічних принципів досягнення релевантного та рівноцінного порівняльного аналізу. Культурні універсалії розглянуто як теоретико-концептуальний рівень аналізу схожості та відмінностей проявів соціального феномену в різних культурах і країнах, інваріантність — як структурний показник оцінювання схожості та відмінностей феномену, еквівалентність — як результативна характеристика зіставності даних дослідження на підставі визначених параметрів перевірки.

Ключові слова: крос-національні дослідження, крос-культурні дослідження, культурні універсалії, інваріантність, еквівалентність

Порівняльний аналіз культур із неминучістю породжує необхідність установа "ядра" культури, тобто такого її компонента (компонентів) чи їхніх комбінацій ("конфігурацій"), що визначає глибинний зміст культури. Для цього необхідно встановити деяке підґрунтя рівноцінності соціокультурного аналізу, щоби порівняння мало сенс. Якщо деякі феномени мають однакову назву в різних країнах, це ще не означає, що цей термін скрізь має однакове значення або що феномени, які мають на увазі, можна вимірювати аналогічним чином. Тут виникає питання, чи будуть концептуальне значення змінних і спосіб, яким їх вимірюють, рівноцінними в країнах, залучених

до дослідження? Де завершуються соціокультурні чинники й розпочинаються транскультурні?

Спільною проблемою для всіх *порівняльних досліджень* є визначення таких систем понять, змінних та індикаторів, що їх вимірюють, щоби вони були застосовні з еквівалентними значеннями за *порівняльних умов*. У міжнародних порівняннях найважливіший аспект цієї проблеми зумовлений тим, що кожне порівнюване суспільне явище суттєво пов'язане із певною суспільно-економічною системою, способом життя людей, різними культурно-історичними умовами. Тому деякі зовні аналогічні соціальні явища і процеси в різних суспільствах мають різні значення й виконують різні функції. Крім того, в різних системах виникають, існують і розвиваються деякі нові специфічні й історично унікальні явища, котрі відіграють вагомую роль в життєдіяльності суспільства. У цьому зв'язку низка кількісних показників у різних системах мають різні якісні особливості [Leung, Van de Vijver, 2006: р. 112–115]. На підтвердження цього розгляньмо проблему політичного протесту: оскільки в кожній політичній системі діють свої правила, що регулюють політичне життя, то й протест проти системи може набувати в різних країнах неоднакових форм. Якщо в одній країні уряд дозволяє масові демонстрації й погоджується з існуванням інакомислення, уряд іншої країни за те саме піддає своїх громадян серйозним покаранням, змушуючи їх шукати інші способи виявлення свого незадоволення. Так, можна припустити, що в країнах, де відкрите інакомислення карається, люди протестують прихованими способами, до яких належить ухиляння від вимог і розпоряджень уряду. Позбавлені можливості відкрито висловити свою незгоду із системою, люди можуть звернутися до таких засобів боротьби, як розтрата державних коштів, ухиляння від сплати податків, зловживання бюрократичними інструкціями. Таким чином, щоб порівняти антиурядову діяльність у різних країнах, в одних випадках можна розглядати відкриті прояви протесту, а в інших — “білокомірцеву” злочинність. Цілком імовірно, що обидві змінні є еквівалентними заходами протесту, але нема достатньо переконливих доказів цього. Іншим можливим варіантом такого порівняння є твердження, що ці два види діяльності насправді відображають *різні* речі: відкритий протест — це влучний барометр базового поняття, а “білокомірцева” злочинність — ні. Люди можуть розтрачувати державні кошти, ухилятися від сплати податків, зловживати своїм службовим становищем внаслідок найрізноманітніших причин, зовсім не обов'язково безпосередньо пов'язаних із незадоволенням політичною системою або з протестом проти неї. Якщо це так, то обидва засоби порівняння нееквівалентні й у різних країнах стосуються явищ різного порядку. Іншими словами, “білокомірцева” злочинність, можливо, не є в даному випадку *надійним* показником, оскільки відображає не зовсім те, що необхідно виміряти.

Своєю чергою, міжнаціональні та міжкультурні схожості легко піддаються соціологічній інтерпретації. Однак така стратегія інтерпретації не завжди може бути оптимальною. Навіть очевидні на перший погляд аналогії чи відмінності можуть приховувати абсолютно непередбачуваний підтекст, і те, що підлягало одній інтерпретації, насправді може вимагати зовсім інших пояснень. Річ у тім, що соціально-структурні аналогії можуть виника-

ти внаслідок доволі різних історичних процесів, але викликати подібні соціальні та психологічні наслідки, і навпаки. Прикладом може прислужитися дослідження Мелвіна Кона, Кармі Скулера, Джона Мілера, Кері Шоенбаха і Казимира Сломчинського, які досліджували психологічний вплив соціальної стратифікації (ієрархічний поділ влади, переваг, престижу) у США, Польщі та Японії. Згідно із результатами дослідження, незважаючи на чітко виражені культурні відмінності цих країн, взаємозв'язки між соціальною стратифікацією і професійною самостійністю, а також між професійною самостійністю та особистістю в Японії подібні відповідним зв'язкам у США та Польщі. Це свідчить про те, що у відмінних одне від одного суспільствах соціальна стратифікація пов'язана із цінностями, соціальними орієнтаціями і розумовою діяльністю, позаяк люди із вищим соціальним становищем мають більше можливостей бути незалежними у своїй роботі. Ця інтерпретація ілюструє, що в разі виявлення міжнародних аналогій пояснення варто зосередити на спільних для суспільств соціально-структурних закономірностях, а не на конкретних історичних, культурних, політичних чи економічних обставинах кожної країни. Навіть якщо характерні риси, в даному прикладі "соціальної структури" не "ідентичні" (не повною мірою однакові), все одно можна виявити міжнародні несуперечливі зв'язки між соціальною структурою й особистістю у разі еквівалентності характерних рис структури в порівнюваних країнах [Kohn, 1987: р. 713–731].

Таким чином, проблема порівняння явищ і процесів у різних соціально-економічних і часових зрізах належить до основних проблем *порівняльного* аналізу. Розгляньмо, за якими параметрами можна перевірити рівноцінність об'єктів порівняння (соціальних феноменів, явищ у різних культурах і країнах) на різних рівнях аналізу: концептуально-теоретичному, методичному і безпосередньо емпіричному рівнях.

Культурні універсалії

Однією із головних передумов порівняльних досліджень є уявлення про те, що різні культури і, тим паче, країни, попри розмаїття їх, у своїй основі мають багато спільного, і ці спільні аспекти піддаються науковому аналізу [Кравченко, 2008: с. 245].

Культурні особливості прояву того чи іншого соціального феномену формуються історично у процесі пристосування певної спільноти до умов існування, створення сталих мереж міжособистісної взаємодії. Вони передаються від покоління до покоління через механізм традиції і підтримуються завдяки колективній реалізації в соціальній життєдіяльності. У процесі вивчення малих і великих, традиційних і сучасних суспільств, соціологи, антропологи та психологи поступово виявляють параметри, обов'язково присутні в кожній соціальній культурі.

Такими параметрами є культурні універсалії. Це найпоширеніші в соціальній практиці культурні форми (норми, взірці, стереотипи свідомості та поведінки), що вирізняються порівняльною одноманітністю рис у найрізноманітніших народів і мають абстрактний, символічний характер. Вони відо-

бражають характеристики культурного досвіду, значимі для будь-якої культури. Універсальї як базисні цінності культури допомагають визначити спільні риси людської культури.

П.Штомпка виокремлює два теоретичні джерела універсальї. Вони можуть “з’явитися в різних суспільствах паралельно, незалежно одне від одного як вираження деяких універсальних потреб чи імперативів” [Штомпка, 2005: с. 255]. Ці потреби (або імперативи) виникають із самої природи людини або колективів, спільнот, але можуть утворюватися й “у процесі деякого культурного обміну, проникнення чи поширення окремих культур у ширших ареалах” [Штомпка, 2005: с. 255]. У другому випадку, на думку П.Штомпки, слід говорити про культурну дифузію, що буде проявом поширення того культурного змісту, що попервах сформувався в рамках однієї, специфічно особливої партикулярної культури [Штомпка, 2005: с. 255].

Прикладами побутування культурних універсальї можуть прислужитися такі соціальні сфери, як сім’я, релігія та міжособистісне спілкування. Однак у кожній із цих однотипних за своєю суттю сфер виявляються величезні відмінності в деталях. Існує безліч форм сім’ї та способів сімейного життя, величезна кількість ідей стосовно потойбічного життя, уявлень про Бога, релігійних ритуалів, правил спільного життя одновірців.

А якщо так, то постає питання, чи існують якісь конкретні культурні елементи сучасного життя, властиві всім сферам громадського життя, такі, що трапляються завжди і скрізь? Такі елементи є, і вони ґрунтовані на загальних принципах, що визначають функціонування і розвиток будь-якої культури і нації. Джордж Мердок виокремив сім таких принципів (докл. див.: [Кравченко, 2008: с. 213]):

1. Принцип навчання: культура передається через навчання, тому всі культури мають деякі риси одноманітності, що є відображенням цього універсального спільного чинника.

2. Принцип виховання: культура прищеплюється вихованням, багато навичок, що їх набувають шляхом навчання, передаються від батьків до дітей із покоління в покоління і, прищеплювані знову і знову, набувають такої усталеності в часі, такої відносної незалежності від індивідуальних носіїв, що ми вправі визначати їх у сукупності як “культуру”.

3. Принцип соціальності: культурні навички зберігаються в часі не тільки завдяки тому, що передаються в процесі виховання. Вони, крім того, ще й соціальні; інакше кажучи, вони поділяються людьми, які живуть в організованих колективах, або суспільствах, і зберігають свою відносну одноманітність під впливом соціальних чинників. Культура залежить від способу життя і розвитку суспільства. За цим принципом у всіх культурах і їхніх носіях, що збереглися дотепер і доступні для дослідження, мають спостерігатися деякі риси подібності, оскільки всі вони мали забезпечувати виживання спільноти. Серед таких культурних універсальї можна відзначити почуття групової згуртованості, механізми соціального контролю, організацію захисту від ворожого оточення і забезпечення відтворення населення.

4. Принцип ідеальності: групові узвичаєння, що становлять культуру, значною мірою концептуалізовані (або вербалізовані) як ідеальні норми чи

патерни поведінки. Тією мірою, якою культура ідеаційна, ми можемо стверджувати, що в усіх культурах мають виявлятися певні подібності, що виникають з універсальних законів, котрі управляють символічними мисленевими процесами.

5. Принцип задоволення потреб: культура завжди із необхідністю забезпечує задоволення базисних біологічних потреб і вторинних потреб, що виникають на їх основі. Елементи культури — це перевірені звичні способи реалізації людиною своїх намірів у взаємодії із зовнішнім світом. Задоволення підкріплює звички, усталює їх і відтворює, тоді як відсутність задоволення неминуче призводить до вгасання і зникнення їх. Таким чином, елементи культури можуть продовжувати існувати лише за умови позитивного підкріплення відповідних потреб. Це дістало відображення у біхевіористському принципі “стимул–реакція”.

6. Принцип адаптивності: культура адаптується до соціальної ситуації при взаємодії з іншими культурами шляхом запозичень і реорганізації. Мірою зміни умов життя старі соціокультурні форми перестають задовольняти соціальні потреби і зникають; виникають нові потреби, а слідом за ними — нові культурні механізми, що їм відповідають. Таким чином, щоб робити коректні крос-культурні та крос-національні узагальнення, необхідно визнати принцип історичності культури і, особливо, роль дифузії в культурному розвитку. Разом із тим слід наголосити, що історичні події, як і географічний чинник, зумовлюють, але не визначають перебіг розвитку культури. Людина пристосовується до них і вибірково спирається на них для розв’язання своїх проблем і задоволення своїх потреб. Тут і полягає головне завдання дослідника — визначити, які із виниклих зовнішніх соціокультурних чинників визначили відмінності в досліджуваних культурах і країнах, чим були зумовлені і що детермінують.

7. Принцип інтеґративності: як один із продуктів процесу адаптації елементи даної культури мають тенденцію утворювати узгоджене й інтегроване ціле. Якщо культура інтеґративна, тоді відповідності або кореляції між подібними елементами мають повторюватися в різних, не пов’язаних одна з одною культурах.

На підставі цих принципів формуються універсалії культури, що слугують онтологічним підґрунтям для аналізу культурних подібностей і відмінностей. Незважаючи на те, що культурні універсалії виявляються в обмежених сферах, завдяки цим спільним для всіх культур принципам можна спостерігати багато в чому аналогічні культурні явища. Упродовж своєї історії для кожної культури властиво передавати соціокультурні взірці із покоління в покоління, адаптуватися до нових віянь часу, взаємодіяти з іншими культурами, суспільствами. При взаємодії культурні елементи піддаються дифузії, ніби перепливають з однієї культури в іншу, виявляються запозиченими, успадкованими, нав’язаними з боку іншої культури, змішаними з елементами власної культури. Це може бути:

1. Підкорення слабшого суспільства сильнішим, упровадження домінантної, панівної культури і ліквідація локальних культур. Прикла-

дом може слугувати вплив Російської імперії та Австро-Угорщини на Україну і поділ за ментальними особливостями України на два соціокультурні регіони: Західний та Східний, що істотно різняться між собою за ціннісними і світоглядними системами.

2. Змішування культур у багатонаціональних спільнотах, де численні групи емігрантів роблять свій культурний внесок, що піддається складній, головним чином стихійній, обробці. Класичним прикладом такого роду є феномен “плавильного котла” у США.
3. Обмін культурними, духовними цінностями і продуктами через ринок і засоби масової інформації. Особливим проявом такого взаємопроникнення культур є феномен глобалізації.

Механізм культурної дифузії сприяє тому, що за всіх відмінностей культур у кожній із них є щось спільне, для всіх універсальне. І хоч би якими схожими або відмінними видавалися культури чи держави, не можна ігнорувати ані впливу міжкультурних контактів, ані умов навколишньої дійсності, ані вимог часу. Завдання дослідника — вибудувати і здійснити дослідження так, щоб знайти спільне і відмінне в кожній культурі, нації, державі.

Інваріантність

Індикатори дослідження треба операціоналізувати й детально перевірити з метою виявлення соціокультурних неточностей, абстракцій і неоднозначностей, щоби оцінювання складних міжкультурних зв'язків було найбільш коректним, таким, що враховує об'єктивні й суб'єктивні параметри. І тут, при переході на рівень емпіричного аналізу, потрібне поняття, котре в аналізі соціокультурних особливостей могло б охопити структурний рівень міжкультурних подібностей і відмінностей — з огляду на базисні складові культури, що залишаються незмінними тривалий час, і більш динамічні особливості, що відображають типові для даного суспільства і даного часу уявлення людей про соціальну дійсність у визначальних сферах громадського життя: економічній, політичній, правовій і сімейно-побутовій. Таким поняттям є “інваріантність”.

Інваріантність визначають за допомогою двох ключових понять — “структури” і “сталості”; вона позначає константні характеристики елементів, акцентуючи ті зв'язки, які за будь-яких перетворень залишаються незмінними. Вивчення інваріантності даних у крос-національних дослідженнях пов'язане з необхідністю виявлення в структурі динамічних суспільних міжкультурних відносин стійких основ, що не залежать від зовнішніх змін [Казиев, 2003: с. 218–256].

Як зазначалося раніше, будь-яке порівняльне дослідження будується на принципі: всі культури і країни, попри їхнє розмаїття, мають щось спільне (культурні універсали), що формується за загальними принципами і видозмінюється під дією певних чинників: соціальних (адаптація до нових реалій соціокультурного життя); історичних подій окремого народу, взаємодій з іншими культурами, народами (запозичення, реорганізація); незадоволеності колишніми соціокультурними нормами. Усе це веде до змін структур-

них зв'язків соціокультурного життя окремої культури, суспільства-нації. Ключовою проблемою тут є відповідність *універсальних* феноменів їхнім *культурно-відмінним* значенням, оскільки під дією вищезгаданих чинників навіть найуніверсальніший і найочевидніший при аналізі подібностей і відмінностей феномен може мати латентний специфічний і доволі непередбачуваний контекст, ігнорування якого може призвести до різного роду нееквівалентності — вимірювальних відхилень і некоректних інтерпретацій даних. Будь-який феномен треба розглядати “як частину екологічної підсистеми... а не як продукт або наслідок того, що залишається від контексту після того, як з нього вирізали те, що необхідно пояснити” [Бейтсон, 2000: с. 245–247]. Контекстуальні змінні є тими характеристиками аналізованого феномену, які при аналізі структурних зв'язків визначають інваріантні та варіативні складові соціокультурного феномену.

Кожне порівнюване суспільне явище суттєвим чином пов'язане із певною суспільно-економічною системою, способом життя людей, певними культурно-історичними умовами. Тут потрібен структурно-контекстуальний аналіз, на підставі якого можна виокремити інваріантну модель схожих, постійних і незмінних зв'язків прояву соціокультурного феномену, знайшовши свого роду незалежні змінні.

Г.Гофстед і його колеги [Hofstede, Pedersen, 2002: р. 40] виявили й описали відмінності національних культур за такими параметрами:

- 1) ідентичність (identity) — індивідуалізм/колективізм;
- 2) ієрархія (hierarchy) — прийнятна для членів суспільства дистанційованість влади (велика/мала);
- 3) стать (gender) — фемінність/маскулінність;
- 4) істина (truth) — сильна/слабка невизначеність;
- 5) чеснота (virtue) — довгострокова/короткострокова орієнтація.

Наприклад, американська і західноєвропейська культури традиційно більш індивідуалістичні, ніж російська чи українська, більшою мірою акцентуючи індивідуальну відповідальність і мотивацію індивіда, наприклад, у діловій і споживчій поведінці. Менша дистанційованість влади в американській культурі (порівняно з російською) сприятливіша для відкритих комунікацій і динамічного функціонування горизонтальних зв'язків і мережових структур, характерних, зокрема, для відкритих інновацій. А фемінність культури країн Північної Європи, таких як Фінляндія, зумовила світове лідерство цієї країни в царині радикальних інновацій, що потребують інтуїції, гнучкості, комунікабельності й нестандартного мислення.

Таким чином, існування спільних антропологічних принципів формує культури на єдиному підґрунті, над яким надбудовується безліч відмінних ознак. Залежно від рівня близькості культур у перебігу їхнього розвитку формується той чи інший “культурний регіон”, група країн і культур, схожих за більшістю соціокультурних характеристик. Разом із тим ці “культурні регіони” можуть різнитися в проявах певних феноменів унаслідок своїх специфічних контекстуальних умов. Наприклад, численні крос-культурні дослідження дають підстави стверджувати, що населення Європи можна віднести до єдиного “культурного регіону”, якому властиві спільні

соціокультурні характеристики [Davidov, 2008: с. 156]. Проте соціокультурні феномени у західній і пострадянській дійсності можуть відрізнятися, аж до протилежностей, тому при вивченні певного соціокультурного феномену потрібен аналіз структурних зв'язків, структурних подібностей (інваріантів) і відмінностей (контекстуальних складових). З теоретико-методологічної точки зору інваріант у сучасній соціології (з огляду на відцентрові тенденції, маргіналізацію, втрату відчуття цілісності світу) виконує роль системотвірного чинника, бо є шуканою властивістю постійного і незмінного в прояві того чи іншого соціокультурного феномену. Культурний інваріант відрізняється від культурних універсалій тим, що на нього впливає час і контекст; лише та складова соціального об'єкта може мати інваріантні характеристики, котра під дією специфічних контекстних і часових параметрів залишається сталою і незмінною. Саме пошук цієї характеристики є передумовою для висновків про межі зіставлення і порівняння об'єктів. Існує думка, що без установлення статистичної інваріантності немає підстав порівнювати окремі характеристики (латентні змінні) тих чи інших груп. Існує три рівні інваріантності: інваріантність конфігурацій, метрична інваріантність та інваріантність шкали [Мацумото, 2002: с. 200–218].

Перший рівень (конфігуральна інваріантність) свідчить про схожість структур досліджуваного концепту/феномену в групах, щодо яких проводять дослідження. Проте конфігуральна інваріантність не гарантує того, що вимірювальні індикатори будуть однаково відображати значення теоретичного конструкту в розумінні людей із різних груп. Коефіцієнт навантаження може різнитися в різних країнах. Оцінювання наступного, вищого рівня інваріантності (метричної інваріантності) дає змогу порівнювати силу навантажень теоретичного конструкту на вимірювальні індикатори. Проте для крос-національного порівняння припускається, щоб не всі факторні навантаження були рівними. Деякі вчені вважають, що для цього достатньо мати два рівні факторні навантаження на конструкт у різних країнах, що вможливує порівняння ефектів [Burne, Shavelson, Muthén, 2008: р. 456–466]. Третій рівень інваріантності (інваріантність шкали) дає змогу порівнювати середні значення латентних змінних вимірювальних моделей у різних групах. Статистично інваріантність оцінюють введенням стримувальних чинників навантаження кожного елемента на відповідну конструкцію, щоб перевірити рівень структурних подібностей прояву концепту/феномену в різних групах. Вимірювання даного рівня інваріантності підтримується, якщо модель не може бути значно поліпшена шляхом звільнення від деяких факторних обмежень. Завдяки оцінюванню інваріантних (незмінних) складових соціального об'єкта, концепту чи феномену можна визначити, до якого рівня припустимо порівнювати соціальні об'єкти різного рівня в просторі та часі [Davidov, 2008: с. 33–46].

Часто за спостережуваними подібностями можуть приховуватися глибокі відмінності, і те, що, здавалось би, передбачає єдину інтерпретацію, насправді може вимагати в тому або іншому випадку різних пояснень. Щоб відповісти на запитання про подібності й відмінності при здійсненні крос-національного і крос-культурного дослідження, важливо здійснити статис-

тичний аналіз на наявність інваріантних показників, які за певними контекстуальними параметрами є спільними і незмінними для тої чи тої групи країн.

Це, своєю чергою, є параметром перевірки концептуальної еквівалентності й еквівалентності одиниць вимірювання [Sarıs, Satorra, Van der Veld, 2009: с. 561–582].

Еквівалентність

У методології крос-національних досліджень проблема еквівалентності є ключовою. Еквівалентність — мірило коректності порівняльного аналізу. Головна причина появи проблеми еквівалентності полягає в існуванні різних соціокультурних контекстів у порівняльних дослідженнях, що веде або до різного розуміння однакових термінів, або до того, що одне й те саме явище по-різному оцінюється в різних країнах. У різних країнах для характеристики даних використовують у чомусь різні визначення, і привести такі дані до єдиного знаменника зовсім не просто.

Наприклад, ми хочемо порівняти рівні соціального забезпечення у країнах, що перебувають на різних щаблях соціально-економічного розвитку. Можна припустити, що у розвиненіших країнах на соціальні програми виділяють більше коштів. І навпаки: чим менш розвинена країна, тим менше коштів вона виділяє на соціальні потреби. Здавалося б, не дуже важко визначити однозначну міру рівня соціального забезпечення: треба тільки оцінити частку витрат на програми соціального забезпечення (пенсії, допомогу інвалідам і біднякам тощо) в загальному обсязі державних витрат або в загальному обсязі вироблених товарів і наданих послуг (вимірюючи його сукупним суспільним продуктом). Застосовуючи цю міру, ми найімовірніше виявимо, що наше припущення було правильним.

Однак і тут вимірювальна міра може виявитися нееквівалентною стосовно цілої низки країн. Визначаючи її в термінах таких формальних параметрів, як урядові виплати пенсіонерам, інвалідам і нужденним, можна недооцінити рівень участі неформальних або місцевих організацій у наданні допомоги нужденним у тих країнах, де офіційні соціальні програми або відсутні, або обмежені за масштабами. Отже, різні спільноти можуть спиратися на різні способи забезпечення нужденних, і вимірник, що враховує лише офіційні програми допомоги, цілком може виключити з поля зору дослідника неофіційні, але не менш важливі способи перерозподілу коштів. У цьому разі наш вимірник соціального забезпечення відобразатиме не так турботу про нужденних, як загальний рівень інституціоналізації у країні. Таким чином, необхідно переконатися, що кожна така змінна відображає те саме базове поняття. Як і при виборі єдиних або спільних показників, це може становити певні труднощі через брак гарантії того, що обрані нами змінні рівнозначні (еквівалентні). Від ретельності оцінювання рівня еквівалентності залежить вибір критеріїв порівняння і можливість коректного аналізу результатів дослідження.

Слід також зазначити, що еквівалентність є не якістю вимірювального інструменту, а радше результатом низки характеристик цього інструменту

[Мацумото, 2002: с. 443–454]. Для виключення можливості фіксації подібностей або відмінностей просто як артефакту внаслідок відмінностей у характері вибірки, змісті поставлених запитань, вимірюваннях намагаються проектувати дослідження так, щоб вони були порівнянні, забезпечували як концептуальну і вимірювальну, так і лінгвістичну еквівалентність. Якщо лінгвістична еквівалентність досягається взаємозворотним перекладом, то одним зі способів досягнення концептуальної та вимірювальної еквівалентності є перевірка статистичної інваріантності.

Висновки

Культурні універсалії, рівень інваріантності й еквівалентність являють собою онтологічні параметри для досягнення релевантного і рівноцінного порівняння соціокультурних феноменів. Є наочні паралелі між найзагальнішими характеристиками культури (універсаліями) і соціокультурними інваріантами. У будь-якій культурі можна знайти міжкультурні універсалії, пов'язані з основними потребами людини в адаптації до навколишнього світу (взаємини дітей і батьків, заборона на споріднений шлюб тощо). Проте є культурні характеристики, котрі не є явними культурними універсаліями, але під впливом часу й у взаємодії з іншими культурами залишаються незмінними — це культурні інваріанти. Культурний інваріант відрізняється від культурних універсалій тим, що на нього впливає час і контекст; і лише ті складові соціального об'єкта можуть мати інваріантні характеристики, які під дією специфічних контекстних і часових параметрів залишаються сталими і незмінними. Інваріантність у цьому разі розглядають як структурний показник оцінювання сталості й незмінності структурних зв'язків об'єкта дослідження, що дає змогу проаналізувати, наскільки однаково вимірюється і сприймається досліджуваний соціокультурний феномен або теоретичний концепт у крос-національному і/або крос-культурному дослідженні. Своєю чергою, встановлення статистичної інваріантності є параметром перевірки концептуальної й вимірювальної еквівалентності.

Джерела

Бейтсон Г. Экология разума : Избранные статьи по антропологии, психиатрии и эпистемологии / Бейтсон Г. ; пер. с англ. — М. : Смысл, 2000. — 476 с. — (Серия : Золотой фонд мировой психологии).

Казиев В.М. Некоторые системные и методологические аспекты информатики и информатизации / В.М. Казиев // Новые инфокоммуникационные технологии в социально-гуманитарных науках и образовании: современное состояние, проблемы, перспективы развития / под ред. А.Н. Кулика. — М. : Логос, 2003. — 424 с.

Мацумото Д. Психология и культура / Мацумото Д. — СПб., 2002. — 718 с.

Хрестоматия по культурологии : учеб. пособие / [сост. А.И. Кравченко]. — М. : ТК Велби ; Проспект, 2008. — 384 с.

Штомпка П. Социология. Анализ современного общества / Штомпка П. — М. : Логос, 2005. — С. 255.

Byrne B.M. Testing for the Equivalence of Factor Covariance and Mean Structures: The Issue of Partial Measurement Invariance / B.M. Byrne, R.J. Shavelson, B. Muthen // *Psychological Bulletin*. — 1989. — 105 (3). — P. 456–466.

Davidov E. A Cross-Country and Cross-Time Comparison of the Human Values Measurements with the Second Round of the European Social Survey / E. Davidov // *Survey Research Methods*. — 2008. — Vol. 2, № 1. — P. 33–46.

Hofstede G.J. Exploring Culture: Exercises, Stories and Synthetic Cultures / Hofstede G.J., Pedersen P.B., Hofstede G. — Yarmouth, Maine: Intercultural Press, 2002. — 234 p.

Kohn M. Cross-National Research as an Analytic Strategy: American Sociological Association / M. Kohn // *American Sociological Review*. — 1987. — 52 (6). — P. 713–731.

Leung K. Cross-Cultural Research Methodology / K. Leung, F.J.R. Van de Vijver // *Psychology Research Handbook : A Guide for Graduate Students and Research Assistants* / F. Leong & J. Austin (Eds.). — Second Edition. — S.l., 2006. — P. 443–454.

Saris W.E. Testing structural equation models or detection of misspecifications? / W.E. Saris, A. Satorra, W.M. Van der Veld // *Structural Equation Modeling : A Multidisciplinary Journal*. — S.a. — 16 (4). — P. 561–582.